

גורית קדמן ז"ל
(ה"אמא"
של ריקודי העם
הישראליים)

האם יהיו לנו ריקודי עם מקוריים שלנו

על תחילת
יצירת המחול הישראלי
בארץ ישראל

הכתבה משנת 1950 והתפרסמה בכתב העת של פיקוד הגדנ"ע "במחנה עלומים" בשנת 1951

מסיבות שונות בוטל השנה כנוס ריקודי העם, אך שני הכנוסים הקודמים זכו להצלחה יוצאת מן הכלל. אנו עורכים מדי פעם מפעלים מעין אלה, שמטרתם להפיץ את ריקודי העם בארץ.

אולם, האין זו סתירה לדבר על "מפעל" בקשר עם אמנות-עם? האם יש "להפעילה"? האם אין היא מאבדת על ידי כך את עצם טבעה וערכה? האם אין אמנות זו צומחת מאליה? אמנם כן, אמנות זו מתפתחת מעצמה ובכוחות עצמה, אך במה דברים אמורים - בעמים כתיקונם ובזמנים כתיקונם, ולא בקרב עם ישראל שאינו עם "כתיקונו" - ולא בתקופה הנוכחית, שאיננה תקופה "כתיקונה".

קורות עם ישראל, פיזורו וסבלו, נטלו ממנו את רוב האפשרויות לפתח אמנות-עם עצמאית וחיה. עם תחיית העם על אדמתו, התעורר הצורך החיוני לפיתוח וטיפוח נמרץ של אמנות עם, וריקודי עם בתוכה.

פיתוח מתוך הכרה ורצון, מדורבן על ידי מקל הקסמים של "אין ברירה" - זה יסוד מפעל הריקודים אצלנו.

ישנו מפעל ריקודים אצל שאר עמי הציביליזציה, אך הוא שונה בתוכנו. שם עיקר פירוש: הצלת ערכי מסורת משכחה ואבדן בעטייה של התקופה הנוכחית, הקטלנית, המוחקת מנהגי-עם ואמנות-עם. עם השתלטות הטכניקה, הקולנוע והרדיו והשפעתם ההולכת וגוברת, הולכים ונעלמים מנהגי הכפרים הרב גוניים במלאכת מחשבת, בקישוט הבית בתלבושת חגים, בהצגות, במוסיקה ובריקודים.

בעשרות השנים האחרונות קם באירופה ובאמריקה נוער משכיל, סטודנטים, חוקרי פולקלור, אמנים - ויצאו לכפרים כדי להציל, לגנוז, לרשום שרידי אוצרות-עם אלה. קמו שם חברות לריקודי-עם, המטפלות בצורה מאורגנת בהחייאת הריקודים ובהפצתם גם בקרב הנוער העירוני.

תוכן מפעלם אפוא, כפול: איסוף בכפרים והפצה בערים, פעולה אספנית וחינוכית - אך לא יוצרת, ולכאורה היא אינה יכולה להיות יוצרת, כי רוח זמננו אינה מאפשרת התהוות ריקודי-עם. הרי על ידי

מכונות-התענוגות מקבלים הכול מן המוכן. המכונות משתקות את היצר ליצירה עצמית, אפילו בכפר, מקומה העיקרי של יצירת שיר-עם וריקודי-עם בעבר.

ואף על פי כן, בניגוד לרוח, או חוסר רוח הזמן, ולהתפתחות בשאר הארצות, קיימת עובדה יוצאת מן הכלל ומפתיעה: בישראל נוצרים ומתהווים ריקודי-עם חדשים. הם אינם צומחים לאט כמו עצים. הם קופצים לתוך החיים, כמו פטריות לאחר גשם. הם אינם פרי מסורת של מאות בשנים, אלא צעירים שבצעירים, בני 5 שנים, 3 שנים, שנה - ועוד ידנו נטויה!

לפי המושגים המקובלים, אין לקרוא להם עדיין ריקודי-עם, כי מי יודע אילו מכל היצורים הצעירים האלה ייקלטו בעתיד בחיי העם ומה ישקע ויישכח. הם עדיין נבטים, ניצנים, תקוות לריקודי-עם. ואף על פי כן, העם רוקד אותם במידה גוברת והולכת, המפעל מתרחב במהירות מפליאה והמומחים הפולקלוריסטים שראו את ריקודינו בפורומים בין-לאומיים באירופה ובאמריקה, מוצאים בהם אופי וגוון מיוחדים במינם, קוים עצמאיים וחד-פעמיים ומתייחסים אל ה"אקספרימנט" בהתעניינות, תימהון והערצה. ביחס חיובי ומלבב כזה נתקלו הרוקדים שלנו בכנסים הבינלאומיים בפראג ב-1947, בבודפסט ובוונציה. אותו היחס מצאתי בפעולתי (הדרכת ריקודים שלנו) בארצות הברית בחוגים רחבים המתעניינים בריקודים של כל העמים. היוצא מזה שה"מפעל" בן 5 שנים כבר נתן פרי ושהוא במסלול הנכון.

מעניין להשקיף אחורנית אל התחלותיו. לפניי מאמר שכתבתי על ריקודי-עם בקיץ 1938 והמשקף את מצב ריקודינו אז, (בינתיים השתנתה עמדותי מיסודה!) והנה קטעים ממאמרי זה:

**"אם עם ישראל יחיה
חיים בריאים ונורמליים
ואם הציוויליזציה
העולמית תיתן עוד
בכלל אפשרות לריקוד
עממי - יקום גם
הריקוד המקורי שלנו."**

גורית קדמן (שנייה מימין) וילדיה,
ינואר 1945. מקור: ויקיפדיה

**"בישראל נוצרים
ומתהווים ריקודי-
עם חדשים. הם
אינם צומחים
לאט כמו עצים.
הם קופצים
לתוך החיים, כמו
פטריות לאחר
גשם. הם אינם
פרי מסורת של
מאות בשנים,
אלא צעירים
שבצעירים, בני 5
שנים, 3 שנים, שנה
- ועוד ידנו נטויה!"**

**"התחלנו להחיש
את הישועה,
ניסינו ליצור.
חיפשנו אלמנטים
של תנועה מקורית
שלנו, קווי-יסוד
לאופי הריקוד
הישראלי."**

"אנחנו עם ישראל היושב בציון - האם יש לנו ריקוד עממי? קיבוץ גלויות אנו - וקיבוץ גלויות גם ריקודינו. מן התקופה העתיקה, התנ"כית, לא נשאר ריקודים ולא שירים, כי לא נרשמו. ודאי רקדו אז הרבה. בתנ"ך מסופר הרבה על מחולות. אפשר לשער, שהריקודים היו אז דומים לאלה של הערבים היום, אך כל זה בגדר השערות בלבד.

בני ישראל רקדו גם בגלות, בתימן ובמזרח אירופה. ריקוד החסידים, לדוגמה, הוא ביטוי אמיתי ומקורי של ההווי החסידי, סבלם ואושרם, עודף גשמיותם ורוחניותם. ואילו ריקודי היהודים, מפרס ומקווקז ואפילו מתימן, מושפעים, כפי הנראה, הרבה משכניהם באותן המדינות והם פחות מקוריים.

אך שאלת המקוריות איננה חשובה כל-כך. חשובות לנו השאלות: מה מכל קיבוץ גלויות זה של ריקודי עם קם פה לתחייה? ושאלה שנייה - מה מתאים לנו, מה אנו

רוצים להשריש פה? עד כמה אפשר בכלל להשפיע בכוח הרצון
על ריקוד עממי! במה נטפל ומה נשתדל להחיות?

מוזר שריקודנו המקובל בארץ איננו חסידי ולא ריקוד מעדות
המזרח, אלא מחול כפרי רומני: הורה. מוזר, אך מובן: עם
החזר אל קרקעו ולטבע, זקוק למחול בלתי פרובלמטי,
פשוט, חזק, בריא, חברתי. לא היה כזה בין ריקודי
הגולה היהודיים המקוריים, לקחוהו מכפר של
עם אחר – הריקוד הלועזי נהפך לביטוי – לא
מקורי אך אמיתי – של הווייתנו.

והריקודים המקובלים והאהובים מלבד
הורה? גם ביניהם אין אף אחד ממקור
יהודי גלוי. רובם ככולם שאולים מן
העמים השונים שהיו מארחים אותנו:
צ'רקסים, רוסים, פולנים ואחרים
(צ'רקסיה, קרקוביאק, פולקה וכו').

האם עלינו להצטער על כך? לא יותר
מאשר בכל יתר שטחי האמנות שלנו. אין
לנו עדיין – וגם לא יוכל להיות – סגנון עצמי מקורי בשום ענף אמנותי. אין לנו אוצר גדול
של שירים עממיים החיים בפי העם, ואין נדרוש שכבר יהיה לנו ריקוד עממי מקורי...?
אך הפולקלוריסט מוסיף ושואל: איך בכל זאת ייווצר רקוד עממי-יהודי ארצישראלי?
והתשובה כמו לרוב השאלות אצלנו: התקווה לעתיד. יקומו דורות שלא יהיו עמוסי
השפעות לועזיות כמונו. הם ייצרו את צורת חייהם הם – ומתוכה יפרח בלי מאמץ
מיוחד הריקוד העממי המתאים, בו יהיה מטבע הארץ, מכוח אדמתה ומהווי האנשים.
אך מה נעשה בינתיים? שתי פעולות: ראשית, איסוף שיטתי של אוצרותינו הפולקלוריים,
שבלעדיו הם צפויים לאבדון מהיר. שנית: ניצול העובדה שהיינו אורחים בקרב כל עמי
העולם. נרקוד מריקודיהם את המתאימים לנו ביותר. יתכן שכאן מין 'פנתיאון לריקודי
העמים'. בן-שמן נתנה דוגמה נאה בכיוון זה. למה נקבל בארץ רק את ריקודי הרומנים,
הרוסים והפולנים? נלמד גם מן ההונגרים שבינינו, מהאנגלים, הסקנדינבים וכו'.

ואל נחשוש שטיפול זה בריקודי העמים יפריע לריקודנו העממי, העצמי, העתידי להיווצר.
אם עם ישראל יחיה חיים בריאים ונורמליים ואם הציוויליזציה העולמית תיתן עוד בכלל
אפשרות לריקוד עממי – יקום גם הריקוד המקורי שלנו".

מדריך וחניכה רוקדים. יוסי שטרן, 1951

**"יקומו דורות
שלא יהיו עמוסי
השפעות לועזיות
כמונו. הם ייצרו
את צורת חייהם
הם – ומתוכה
יפרח בלי מאמץ
מיוחד הריקוד
העממי המתאים,
בו יהיה מטבע
הארץ, מכוח
אדמתה ומהווי
האנשים."**

מופעי להקות בפסטיבל כרמיאל, בתחרות יצירת ריקודים חדשים

כאלה היו מחשבותיי בשנת 1938! מאז עברו 12 שנים ובחמש השנים האחרונות חלה התפתחות סוערת של ריקודינו. מה שנאמר אז על המקורות ההיסטוריים של ריקודינו – נשאר בתוקפו, אבל הגישה לשאלת המקורות השתנתה כליל. במהרה הבינונו שעלינו לבחור: או "פנתיאון של ריקודי העמים" או הריקוד המקורי שלנו שצריך להתפתח. בחרנו – והתנזרנו מה"פנתיאון". פנינו עורף לריקודי עמים אחרים, נלחמנו נגד הפצתם, דרשנו מהמדריכים ומהנוער המאורגן להפיץ ריקודים משלנו בלבד. היינו קומץ קטן של אנשים שלא הייתה להם סבלנות לחכות עד שיבואו דורות ובהם יפרח בלי מאמץ מיוחד הריקוד העממי המתאים – ריקודנו המקורי. התחלנו להחיש את הישועה, ניסינו ליצור. חיפשנו אלמנטים של תנועה מקורית שלנו, קווי-יסוד לאופי הריקוד הישראלי.

וכבר מצטיירת לעינינו תמונת-מה של אופי ריקודינו החדשים וסגנונם. פה אנו נכנסים לעובי סבך הבעיות. עובדה אחת קיימת ללא כל ספק: יש להם, לריקודים אלה, אופי וגוון מיוחדים משלהם. עובדה שניה: אין אפשרות עדין לקבל את סגנונם ולהגדירו כדבר אחד ברור ומסוים. השפעות שונות ומרובות פועלות ונותנות את אותותיהן. אלמנטים מהמערב ומהמזרח מצטלבים ומתמזגים, אך טרם הגיעו לאחדות שלמה מתוך יציקה אחת.

ניכרים אלמנטים מה"הורה" במספר ריקודי מעגל חדשים (הורה אגדתי, מחול שריד, הרמוניקה, [אם הופלנו](#) ועוד). הדבקות הערביות היפרו את יצירתן של הרבה דבקות חדשות משלנו ([מחול עובדיה](#), הנווד, [כך יאבדו](#), [דבקה גלבו](#), [דבקה רפח](#) וכו').

ריקודי הזוגות שבהם מעוניין הנוער ביותר הושפעו והופרו בחלקם על ידי אירופה ([הקוצרים](#), [הר וכר](#)) בחלקם על ידי תנועות התימנים וסגנונם ([אל גינת אגוז](#), [מחולות השנים](#)) בחלקם אינה ניכרת כל השפעה מסוימת ([אם בארזים](#), בוא דודי).

מיהדות מזרח אירופה ניצל והתחבב בארץ כנכס יקר יחידי עד כה – ה"שרל'ה", ריקוד בריבוע, הנרקד כיום כריקוד חתונה בישובים רבים. לעומת זאת הולכת וגוברת השפעת הריקוד התימני על ריקודינו. צעדי ריקוד, תנועות-גו ואחיזות ידיים רבים משלהם חדרו לריקודינו וקובעים את סגנונם.

התמונה מגוונת ועשירה מאוד ואולי יותר מדוי, אם נשווה את עצמנו עם עמים אחרים בעלי מסורת נורמלית. אנו יוצרים ומציעים מספר רב

ריקוד הזוגות "הר וכר" שחיבר זאב חבצלת

ומגוון של ריקודים, מתוך תקווה והכרה שהעם וההיסטוריה יסננו את הכול: הבלתי מתאים יישכח מאליו והמתאים יישמר כנכס-עם. כך תתהווה מסורת. בעוד דור או שניים לא ידעו את ספקותינו ודאגותינו לסגנון שלנו, באשר הוא יהיה עובדה חיה וקיימת. אנו – דור ההתחלה והמעבר, עם כל חדות החיפוש והיצירה וכל סבל הספיקות וחוסר הסבלנות הכרוכים בכך. כך בכל שטחי האמנות והחיים, וכך גם בריקודים.

בשני תחומים נלווים אנו מתלבטים עדיין יותר מאשר בריקודים: בתחום המוסיקה והתלבושת. כל עם וכלי הנגינה הלאומיים שלו, כל כפר בעולם והתזמורת שלו – לנו אין לא זה ולא זה. אנו לוקחים מהבא ליד: פה אקורדיון, שם תזמורת נאפוליטנית, פה פסנתר (שבכלל איננו כלי עממי) שם תזמורת סימפונית בזעיר-אנפין – ללווי לריקודי-עם.

מנגינות הריקודים שלנו, רובן ככולן שירים עם מילים, גם הן כמו הריקודים מגוונות ביותר: חלקן אירופיות, חלקן מזרחיות ובחלק מהן – שהוא קטן עדיין ויקר מאוד לנו – אנו מרגישים את הנימה הישראלית החדשה (הנקרא לה נימה שמית?) איך בעצם יש ללוות את הריקודים, כיצד לבצע את המנגינות האלה – אין איש יודע. חוקי ההרמוניה האירופית במקרים רבים אינם מתאימים בפירוש, אך לא ברור מה צריך לבוא במקומם.

איזה הרכב כלים נחוץ לנו? איך להרגיל את שמיעת המנגנים לנגן יחד באימפרוביזציה משותפת, כפי שנוהגות תזמורות כפריות בעולם כולו, אצל הכושים ואצל הרוסים, האינדיאנים והסקוטים? האם עליהם ללמוד תווים ולקבל חומר מודפס במקום ללוות באימפרוביזציה מתוך הרגשה מוסיקלית והתאמה ריתמית? אולי יש לחשוב על יצירת כלים והרכבי כלים חדשים מיוחדים משלנו, שיתאימו למנגינותינו, לקיבוצינו, לריקודינו? בכל הבעיות האלה עומדים אנו עדיין לפני ההתחלה.

גם בשאלת בגדי חג ובגדי ריקוד בשביל הכפר, אנו עומדים בהתחלה. ופה, תוך מאמצינו ליצור סגנון מיוחד משלנו, אנו מתנגשים עם כוח עולמי עצום וחזק: האופנה. הנוכל להתחרות עם כוח המשיכה של ה"אידיאלים" מהוליווד, של מושגי היופי שבז'ורנלים? אין להכריח אנשים ללבוש בגדים לפי סקיצות מחושבות שלנו, לפי הצעות סגנוניות של חבר אמנים או חוקרים. ההצעות צריכות למצוא חן בעיני הכול, כדי להפוך מסורת. עצם השאלה: מה סגנונו של בגד הריקוד שלנו – בעינה עומדת. רצוי שיהיו בו גם קווים מהתנ"ך, וגם קווים מודרניים. ולמצוא את הסינתזה. לגבי בגד הגבר קשה עוד יותר מאשר לגבי בגד האישה.

הרקדת הפתיחה על הדשא של מגרש הכדורגל בפסטיבל כרמיאל

"בעיות אינן חסרות, אך שאלת השאלות: היקום ריקוד-העם שלנו - כבר הוכרעה בחיוב. ואם נחשוב על תקופת ההתפתחות הקצרה עד כה, תקופה של 5 שנים - עלינו להודות שפה אנו עומדים בפני אחד הפלאים בשרשרת הפלאות המציינת את תחיית עם ישראל בארצו."